

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt 3 Sayı 2 2001

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume 3 Issue 2 2001

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Rektör
Prof. Dr. Mustafa SOLAK

Editörler / Editors

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Yrd. Doç. Dr. Fatih ECER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Doç. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR
Doç. Dr. Celal DEMİR
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN
Prof. Dr. Ernest-Wolf GAZO
Doç. Dr. Mustafa GÜLER
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ
Prof. Dr. Kasım TURHAN
Doç. Dr. Uğur TÜRKMEN
Doç. Dr. Hilmi UÇAN
Prof. Dr. Hakkı YAZICI

Yardımcı Editörler/ Co-Editors

Öğr. Grv. Dr. Osman METİN, Arş. Gör. Alper KARASOY,
Arş. Gör. Arif ARİFOĞLU

Haberleşme ve Koordinasyon / Contact

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ANS Yerleşkesi, 03200/AFYONKARAHİSAR
Tel.: 0272 2281255/1226- Belgegeçer: 0272 2281288
e-posta: akusbder@aku.edu.tr, web: [http:// www.sbd.aku.edu.tr](http://www.sbd.aku.edu.tr)

Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, alanında uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), EBSCO SocINDEX, MLA, ULAKBİM ve Akademik Dizin tarafından indekslenmektedir.

TÜRK MODERNLEŞME TARİHİNDE MUHAFAZAKAR SİYASİ DÜŞÜNCE

*Hasan Hüseyin AKKAŞ**

ÖZET

Türk toplumunda muhafazakarlık, sahip olduğu sosyo-politik ve sosyo-ekonomik referansları dikkate alınmadan kullanılan ve bu yüzden de yeterince anlaşılmayan bir kavramdır. Bu bilgisizliğin yanında özellikle akademik çevrelerdeki genel ilgisizlik muhafazakarlığın, değişime karşı olduğu, mevcut duruma körü körüne bağlılığı, tutuculuğu ve hatta gericiliği çağrıştıran bir ideoloji olarak algılanmasına yol açmıştır.

Türk toplumunun modernleşme tarihini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen siyasî muhafazakarlığı bir düşünce tarzı olarak incelemek, bu çalışmanın temel amacıdır. Türkiye'deki siyasî yapıyı önemli ölçüde etkileyen bu düşüncenin kaynağının tanımlanması ve tarihî sürecinin açıklanması, bu çalışmanın kapsamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Türk modernleşmesi, siyasî düşünce

ABSTRACT

In both Turkish society and literature, conservatism is a concept that has not been properly understood. The reason for this is that has been used without linking it to any socio-political and socio-economic referents. In addition to this incomplete understanding, there is a general neglect of conservatism, especially on the part of academic circles. This has led to a perception of conservatism as an ideology that resists any social change, encourages blind endorsement of the status quo, and seems to embrace a reactionary outlook.

This study attempts primarily to analyse political conservatism as a mode of thought. Since it has had a great influence on Turkish political structure, conservative thought in this article is first defined and the an explanation of its historical development is also included.

Key Words: conservatism, Turkish modernizm, political thought.

Toplumun oluşturduğu siyasî ilişkilerin açıklanması yönünde ileri sürülen sosyal, siyasî ve ekonomik kuramlar, tarihî süreçte iki biçimde ifade edilebilir. Birincisinde, toplum taraflı olarak tanımlanmakta ve toplumun

* Öğr.Gör.Dr., AKÜ. Afyon Meslek Yüksekokulu

sahip olduğu değerler üzerinden zıtlıklar üretilerek, var olmanın sosyal, siyasî ve ekonomik modelleri üretilmektedir. Burada modern-antimodern, bireyselci-kollektivist, ilerici-gerici ve sosyalist-kapitalist tezler, toplumu açıklamada kullanılmaktadır. İkincisinde bütün tezler, tarihi süreçleri ile birlikte veri olarak ele alınmakta ve toplumun sorunlarını çözmek için, pragmatik tutumla teorik açıklamalardan istifade edilmektedir. Bu durumda sosyal sorunu çözmeye ileri sürülen tarafgir tezlerin çatışması kaybolmakta, tarihin sunduğu veriler ile pratikte üretilen değerler üzerinden toplum açıklanmaktadır. Tarihi süreçte elde edilen kazanımlar, toplumun kültürel zenginliği ve çoğulculuğu içinde değerlendirilerek, pratikte yeni gündemlerin oluşması sağlanmaktadır¹. Böylece durağan olmayan birey-toplum ilişkisi, tarihin sunduğu verilerle anlamlı hale getirilmektedir. Tarafgir tezler üzerinden açıklamayı reddeden muhafazakarlık, tarih ve kültürü bir bütün halinde kavrayan anlayış üzerinden birey-toplum-devlet ilişkilerini açıklamaktadır.

Toplumlarda devrimcilik-karşıdevrimcilik ve kapitalizm-sosyalizm gibi ideolojilerin ortaya çıkardığı insani ilişkilerin yabancılaşması sorununu çözmeye muhafazakarlığın, tarihi referans alması nedeniyle üretken bir düşünce tarzı olduğunu söyleyen Süleyman Seyfi Ögün, toplumu açıklamaya yönelik tarafgir tezleri ideolojik görmekte ve toplumdaki olumsuzlukları yapay gerilimler olarak değerlendirmektedir. Toplumda çatışma unsuru olarak değerlendirilen gerilimler, geçmiş, hal ve geleceği bir bütün olarak gören muhafazakar anlayışla kendiliğinden yok olmaktadır². Çoğulcu kültürel yapının, toplumun tarih süreci içinde açıklanabileceğini vurgulayan muhafazakar düşünce, eskiye ait değerlerin bugün, bugünkü değerlerin de yarın devam edeceğine inanmaktadır. Böylece gelecek, geçmişi reddetmeyen bir çizgide sürdürülecektir. Kısaca muhafazakarlık, toplumun gelişmesine yönelik öne sürülen geçmişin reddine yönelik söylemleri kabul etmemektedir.

Türk muhafazakarlığının gelişimi, Türk modernleşme tarihinde ortaya çıkar. Türk modernleşme tarihinde modern olanın algılanışı, modern ve modern olmayan ikilemlerinin yaratılması, muhafazakar düşüncenin niteliğini de belirlemiştir. Türk muhafazakar siyasî düşüncenin yönlerini bulabilmek için, Türk modernleşmesi çerçevesinde üretilen değerlerin de tanımlanması gerekir. Hem Türk modernleşmesi, hem de Türk muhafazakarlığının referansları dikkate alındığında ise, Batı sosyo-politik tarihi sürecinde muhafazakar siyasî düşüncenin gelişimi dikkate alınmalıdır.

¹ E.J.Dionne, "The Third Way", Commonwealth, Vol.129, No.7, 1999. s.3-4.

² Süleyman Seyfi Ögün, "Türk Muhafazakarlığının Açık İklimleri Üzerine", Doğu-Batı, Sayı.3, (Temmuz 1998), s.75-77.

Muhafazakarlığın Batı tarihindeki gelişimi iki farklı düşünce geleneğiyle açıklanabilir. Bunlar: Aydınlanmasını salt akılla temellendiren Kıta Avrupa'sı ve akli, tecrübe edilen bilgiyle tanımlayan Anglo-Sakson düşünce geleneğidir³. Muhafazakarlık bu farklı düşünce geleneklerine dayanarak, farklı düşünce biçimlerine sahip olmuştur.

Birincisi muhafazakarlık, genel olarak Fransız Aydınlanmasında tanımlanan, rasyonalist ve devrimci teorilere kaynaklık eden Aydınlanma aklının siyasî proje ve uygulamalarına, karşı devrimci bir tepkiyi oluşturmaktadır. Bu anlamda Fransa'da gelişen muhafazakar düşünce ve hareket, toplumdaki devrimci düşüncelere karşı, toplumsal geri-devrimci (reaction) hareketi ifade etmektedir. Yani muhafazakarlık, zaruri olunan durumlarda "devrimle", eskinin yeniden getirilmesini talep ederek, tepkici bir tutumu amaç edinmiştir. Joseph de Maistre ve Louis de Bonald'ın temsil ettikleri Fransız muhafazakarlığı, Aydınlanma ve devrimi siyasî sonuçlarıyla birlikte reddederek, teokratik ve monarşik bir düzenin kurulmasına çalışmıştır⁴. Ancak devrimin sonraki yıllarında, devrimci kurumların toplumda işlerlik kazanması, Fransız tepkici muhafazakarlığını tarih dışı bırakmıştır.

İkincisi, İskoç Aydınlanmasını tanımlayan görgül (empirical) düşünce geleneği içinde yer alan muhafazakarlık, toplumsal ilerlemeyi; toplumun tarih, gelenek ve tecrübesine dayandırmakla, evrimci bir geleneği oluşturmuştur. İngiliz toplum düşüncesinin temel dayanaklarını oluşturan evrimci muhafazakar gelenek, pragmatik bir mizaca sahiptir⁵. Kısaca İngiliz muhafazakarlığının, Aydınlanmanın salt aklını ve Fransız Devrimini eleştiren ılımlı, anayasal ve evrimci bir yönetim anlayışına sahip olduğu söylenebilir.

Muhafazakarlığı, toplumun tecrübeleriyle biriktirmiş olduğu tutulması gereken kurum ve ilkeler olarak tanımlayan ve bir toplumun sağlıklı olmasını, bu tutulması gereken veya gerekmeyenlerin neler olacağını ayıracak reflekslere sahip olmaya dayandıran, ancak bu şekilde toplumun canlı olabileceğini söyleyen İlhami Güler'e göre, devrimlerin gerçekleştiği toplumlarda kurum ve değerler, reflekslerini tahrip etmiştir. Güler, İngilizlerin siyasette muhafazakar tutumları sayesinde, tutulacak kurum ve değerleri, toplumsal tecrübeleriyle tutabildiklerini Türklerin ise, yaşadığı

³ Hasan Hüseyin Akkaş, *İngiliz Muhafazakar Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000, s.4-5.

⁴ Peter Viereck, *Conservatism From John Adams to Churchill*, Van Nostrand Reinhold Comp., Princeton 1956, s.49-52.

⁵ Frederick COPLESTON, *A History of Philosophy: Volume IV, Modern Philosophy Descartes to Leibniz*, (Çev: Aziz Yardımlı), İDEA Yayınları, İstanbul 1996, s.69-71.

hem çöküş, hem de dirilişi nedeniyle reflekslerinin zayıfladığını ifade etmiştir⁶. Böylece muhafazakarlığın geleneksel kurum ve değerlerin muhafaza edilerek toplumsal ilerlemenin gerçekleşmesi ve değişimin talep edilmesi olarak algılanan nitelikleri, ülkemizde geri kalmamızın nedeni gösterilerek, geleneksel değerlerin aşılmasında ileri sürülen ideolojileri yaygınlaştırmıştır. Bunun sonucu olarak muhafazakarlık, toplumumuzda yeterince tanınmamakta ve siyasî düşünce tarihi içindeki yeri ve önemi yeterince bilinmemektedir. Bunda, Anglo-Sakson gelenekle bütünleşen muhafazakarlığın değil de, Cumhuriyet kadrolarının fikri temelleri nedeniyle bunun tam tersi sayılabilecek Fransız aydınlanmacılığının tercih edilmesinin rolü büyüktür⁷.

Bir düşünce biçimi olan muhafazakarlık, “gelişmesini, bütünlüklü tarih ve çoğulcu kültürel üretimler üzerinden gerçekleştirdiğini” iddia eden Öğün’e göre Osmanlı kurucu iradesi, salt kendi söylemi doğrultusunda gelişme gösterseydi tarafgir olacak, toplumla ilişkilerini gerilimler üzerinden yapacaktı. Öğün, Osmanlı devletinin içindeki farklılıkları, çoğulcu bir kültürel formda değerlendirdiğini ifade etmektedir. Ancak Osmanlı bu anlayış sayesinde kendine ait olmayan unsurları, kendinde var ederek ve kendini de başkalaştırarak kendini yeniden üretebilmiştir⁸.

Ancak Tanzimat ile birlikte başlayan Türk modernleşme projesi, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi üç farklı politik fikir etrafında biçimlenmiştir⁹. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e modern kurumlar ile geleneksel değerlerin bir arada yürütülmesini ve zamanla geleneksel yapıların modern kurumlara dönüştürülmesini amaçlayan proje gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet döneminde ise, İslamcılık ve Türkçülük akımları, modernleşme sürecinin engeli olarak görülmüştür. Öğün, Türk muhafazakarlığının şekillenmesinde muhafazakarlığın temel dayanağını oluşturan tarihî ve kültürel birikimlerin yeniden üretilmesi yerine, kökleri Osmanlıya uzanan

⁶ İlhami Güler, “*Gericiliğin Gerçek ve Enstrümental Tabiatı Üzerine*”, Doğu Batı, Yıl.1, Sayı.3, (Mayıs-Haziran-Temmuz 1998), s.59-60.

⁷Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.190-202. Kuran 1789 Fransız devriminin getirdiği hürriyet, eşitlik ve kardeşlik gibi fikirlerin Osmanlı tebaası Hıristiyanları arasında etkili olduğunu belirtmektedir. Kuran’a göre Fransız Devrimini gerçekleştiren zihniyet Tanzimat, Meşrutiyet ve hatta Cumhuriyetin kurucu iradesine esin kaynağı olmuştur.

⁸ Öğün, “*Türk Muhafazakarlığının Açık İkilemleri Üzerine*”, s.81-82.

⁹ Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1997, s.27-65. Burada Safa, Tanzimat döneminden itibaren gelişen düşünce akımları ile bu düşüncelerin temsilcilerini açıklamaktadır. Safa farklı düşüncelerin, Türk inkılabının gerçekleştirilmesinde milliyetçilik ve medeniyetçilik gibi iki temel fikirde birleştiklerini ifade etmektedir.

merkez-kenar, resmi alan-gayri resmi alan çatışmalarının önemli olduğunu belirtmektedir¹⁰.

Ahmet Çiğdem'e göre Osmanlı modernleşmesi içinde geleneksel kurumlar aşılabilsediydi İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi politik gerilimlerin birbirleriyle mücadele etmeleri anlamsızlaşır, bir düşünce stili olarak muhafazakarlığın kültüre yaptığı katkı ile toplumda uzlaşma yaratılabilsediydi¹¹. Niyazi Berkes, XVIII. yüzyıldaki muhafazakarlığın, din-devlet arasındaki geleneksel yapılanmayı savunduğunu, XIX.yüzyılda ise doğu İslâmi geçmişe ait kültürel ve siyasî kurumların canlandırılmasını talep ettiğini, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk meclisinde ise muhafazakar söylemin genelde Pan-İslâmist eğilimli din adamları tarafından dile getirildiğini ifade eder¹².

Ancak Kemal Karpat, muhafazakarlığı, modernleşme karşıtı ve sadece eskiye ait değerleri savunan ve yenileşmeye karşı çıkan grupların muhafazakar olarak tanımlanması düşüncesini reddeder. Karpat, toplumsal dönüşümün farklı aşamalarında modern olarak tanımlananın muhafazakar, dinamik ve gelecek yönelimli olabileceğini vurgulamaktadır¹³. Karpat burada geçmişini yorumlama ve tarihî süreçte ortaya çıkan toplumsal dönüşümlerin kendi yapılarında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Esasen Tanzimat'la birlikte yürürlüğe giren Batılılaşma projesi, Osmanlıdan kopuşu değil, onunla bağlantısını kurabilme amacını taşımıştır.

Türk modernleşme dünyasında Cumhuriyet döneminde Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda gerçekleştirilmek istenen projenin uygulanması ve toplumsal meşruiyetini kazanmasında birbirlerine mesafeli olsa da, temelde birbirini tamamlamaya çalışan iki düşünce vardır. Birincisi, geçmişini reddeden ve değişimi temel alan pozitivist toplumsal projedir. Buna göre Batı toplumları, aklın verilerini esas alarak medenileşmiştir. Batılılaşmanın gereği, rasyonel ilkeler doğrultusunda toplumun yeniden vücut bulmasıdır. Bu aşamada her türlü girdi araçları, aklın süzgecinden geçirilecektir. Akıl yoluyla kurgulanan toplum, tarihin verilerini reddetmekte ve yeni bir tarih yaratılarak birey, toplum ve devlet ilişkileri yeniden düzenlenmektedir. İkincisi, kendini Batıya değil, Batının dayatmacı pozitivist düşüncesine karşı konumlandırın ve toplumsal projeye, tarihin hikmetlerini (practical

¹⁰ Süleyman Seyfi Öğün, "Türkiye'de Kadimlik-Ceditlik Tartışmasının Hal-i Pür Melâli", *Politik Kültür Yazıları*, Asa Kitabevi, Bursa 1997, s.148-153.

¹¹ Ahmet Çiğdem, "Muhafazakarlık Üzerine", *Toplum ve Bilim*, Sayı.74, (Güz-1997), s.45.

¹² C. Nazım İrem, "Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakarlığının Kökenleri", *Toplum ve Bilim*, Sayı.74, (Güz-1997), s.54-55.

¹³ Aynı makale, s.55-56. İrem makalesinde Türk modernleşmesinin düşün dünyasını irdeyerek Batılılaşmayı birey ve toplumun tek tipleşmesi ile farklı modernleşme fikirlerini karşılaştırmakta ve Türk modernleşmesine önemli katkısı olan Türk muhafazakar düşün dünyasının farklı tavır alışlarını anlatmaktadır.

wisdoms) yükleyerek toplumdaki meşruiyetini sağlamayı amaçlayan düşüncedir¹⁴. Her iki görüşü birleştiren ortak nokta ise, Cumhuriyet projesinin ulus-devlet inşasına yönelik amacıyla yatmaktadır. Burada devlet iktidarını kullananlar, otoriter niteliği ile siyasî yapıya yönelik bir takım unsurları değiştirmeyi amaçladığında, bu değişimin topluma benimsetilmesi görevini üstlenecektir. Türk aydınının ise, rejimin mantığının topluma benimsetilmesi ve rejimin belirlediği parametreler çerçevesinde hareket etme gibi iki temel sorumluluğu vardır¹⁵.

Cumhuriyetin erken dönem muhafazakar düşünce dünyası, Anglo-Sakson biçimine uygun nitelikler ile, Kıta Avrupa'sı muhafazakar düşünce özellikleri arasında bir tutuma sahip olmuştur. Muhafazakar düşünürlerin bu tutumlarının temel nedeni, varlığını Türk yönetim geleneğine dayandırmasındandır. Bu durumda muhafazakarlık, iktidar içinde mevcudiyetini korumakta ve *Baba Devlet*'in (paternalist state) otoritesini meşrulaştırmada, otoriter bir kimliğe bürünebilmektedir¹⁶. Bir başka ifadeyle Türkiye'de muhafazakar düşünce, Batı toplumlarındaki durumunun aksine, Türk toplumsal yapısını yeniden düzenlemeye çalışması, Türk paternalist geleneğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu durum, muhafazakar düşüncenin Türkiye'deki açmazını da ortaya çıkarmaktadır.

Pozitivistlerin, Atatürk ilke ve inkılabları çerçevesinde çizilen toplumsal projeyi, Aydınlanmanın kendisi olarak sunmaları karşısında, muhafazakar düşünürler Anglo-Sakson değerlere başvurarak, onu tarih ve gelenekle kültürel bağlantısını bulmaya ve toplumsal meşruiyetini sağlamaya çalışmışlardır¹⁷. Bireyin devlet içinde tanımlanması ve özgürlüğünün ancak devlet ile mümkün olabileceğini iddia eden paternalist muhafazakar düşünce, Türk toplumunun modernleşmesinde ve Batılılaşma hareketinde Ziya Gökalp'in organik toplum (organic society) modelini izlemiştir.

Milletlerin siyasî hayatında muhafazakar partilerin önemli olduğunu söyleyen Gökalp, inkılabçılardan eskiye ait her şeyi yok ettiğini, muhafazakarların ise cansız olanları yıktığını, canlı olanları da inkılabçılara

¹⁴ Aynı makale, s.90-91.

¹⁵ Ögün, "Türkiye'de Birey Kültü", *Politik Kültür Yazıları*, s.218-220.

¹⁶ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları No.1549, Ankara 1993, s.189;

Ögün, "Türk Muhafazakarlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa'nın Muhafazakar Yanılgısı", *Politik Kültür Yazıları*, s.156-158.

¹⁷ Anglo-Sakson düşünce geleneği için şu temel kaynaklar önemlidir. Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism*, Penguin Books, New York 1980, Alan Bullock and F. W. Deakin, *The Conservative Tradition: The British Political Tradition*, Adam and Charles Black Ltd., London 1964, Rod Preece, "The Anglo-Saxon Conservative Tradition", *Canadian Journal of Political Science*, Vol.13, No.1, 1980, ve Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, (Edit:Conor Cruise O'Brien), Penguin Books, Middlesex 1969.

karşı koruduğunu belirtir. Osmanlı medeniyeti, bağlı olduğu Doğu Roma geleneğine ait cansız bir geçmişte içinde barındırdığından dolayı inkılâpçı, Türk kültürü konusunda ise muhafazakar olduğunu belirten Gökâl, Türk kültürünün toplumun içinde ve kendiliğinden doğduğu için müdahale edilemeyeceğini çünkü kültürün, toplumda canlı olarak yaşatıldığını söyler. Ona göre medeniyet, bireysel üründür. Toplum ya Batı medeniyetini kabul edecek ya da Batı medeniyeti tarafından mahkum edilecektir¹⁸. Burada Gökâl, medeniyete ulaşmaya organik toplum düşüncesinden yaklaşmakla, muhafazakarlığın paternalist dışı toplum açıklamalarını gözardı etmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi muhafazakar aydınların düşünce yapılarının açıklanması, sadece Türkiye’de sağ-sol siyasî yelpazenin tarihi seyrini belirlemek açısından değil, aynı zamanda Türk modernleşmesinin niteliklerini ve eğilimlerini tanımlamak bakımından da önemlidir. Türkiye’deki egemen düşüncenin esin kaynağı, Gökâl’in organik toplum modelidir¹⁹. Peyami Safa’nın muhafazakarlığı, İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun gelenekçiliği ve Ahmet Ağaoğlu’nun şahsiyetçi fikirlerinin açıklanması sağ düşüncenin dayanaklarını; organik toplum modeline bağlı kalmakla birlikte farklı eğilimleri de içinde taşımaya çalıştıklarını gösterir.

Safa devrimci, yobaz, ve mürteci kavramlarını açıklayarak muhafazakarlığı bu kavramlardan ayırmaya çalışır. Ona göre irtica, muhafazakarlıkla karıştırılmamalıdır. Mürteci, dünü bugünde yaşamak isteyen gericidir. Yobaz, geçmişte bugüne taşıyarak, ondan istifade etmeyi amaçlar. Safa’ya göre yobaz, din ve devrim yobazı olmak üzere ikiye ayrılır. Geçmişe sırtını çeviren devrimbazla, geleceğe sırtını çeviren mürteci, zihinsel olarak aynıdır. Atatürk’ün devrimci değil inkılâpçı olduğunu, Atatürkçülüğün de geleneği reddetmediğini ve dinî düşünceye önem verdiğini vurgulayan Safa, yobaz ve devrimbazların politik karizmaları putlaştırma aynı düşünceye sahip olduklarını söyler²⁰.

Safa’ya göre mücerret insanı tanrılaştıran Tevfik Fikret, Atatürk’ü putlaştıran Behçet Kemal ve Allah’ın sıfatlarını Shakespeare için kullanan Abdullah Cevdet arasında fark yoktur. Muhafazakarı, mürteci, yobaz ve devrimbazdan ayıran Safa, Kemalizmi muhafazakarlığın kültürel yönü ile yorumlamaya çalışmıştır. Anlaşılan odur ki Safa, Tanzimat’la birlikte

¹⁸ Ziya Gökâl, “İnkılâpçılık ve Muhafazakarlık”, *Makaleler IX*, (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları No.359, Ziya Gökâl Serisi:15, Ankara 1980, s.38-41.

¹⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998, s.191-192. Zürcher’e göre Gökâl, Durkheimci organik (organic-mechanical) model ile Tönniesci (gemeinschaft-gessellschaft) toplum modelini benimsemiştir. Gökâl toplumu açıklarken kültür-medeniyet ayrımı yapmakta; kültürün sabit, medeniyetin ise değişim geçirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

²⁰ Peyami Safa, *20. Asır Avrupa ve Biz*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s.262-263.

başlayan modernleşme sürecinde gelişen İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılığın, İttihat ve Terakki Partisi tarafından birleştirilmeye çalışıldığı, İslâmcılığın Hürriyet ve İtilâf partisi tarafından savunulduğu, Türkçülüğün de Turanlı düşüncesi içinde gelişme gösterdiği kanaatindedir. Ona göre Tanzimat, “geleneği korumak yerine medrese-mektep gibi ikilemleri yaratarak kargaşayı seçmiştir”²¹.

Atatürk ilke ve inkılâplarını Doğu-Batı sentezi olarak yorumlayan Safa, Kemalizmin skolastik düşüncüyü aşmış bir dindarlık, ırkçılıktan arınmış bir milliyetçilik ile uzlaşan toplumsal bir program olduğu düşüncesindedir²². Safa’ya göre Kemalist medeniyet projesi aklın ve karizmatik bir liderin düşüncesi değil, tarihi ve geleneksel bağlarına oturan rasyonel bir toplumsal kurgudur²³. Safa’nın inkılâbı canlı bir tarihe benzetmesi muhafazakarlığı; siyasal bir düşünce tarzı olarak sistematize eden İngiliz düşünür ve devlet adamı Edmund Burke’ün Fransız Devrimi’ne karşı İngiliz kurumlarını ve 1689 Devriminin (Glorious Revolution) hakikatten çıktığını vurgulaması²⁴ ile bir paralellik söz konusudur. Safa da tek parti dönemindeki uygulamalar karşısında, toplumsal meşruiyeti sağlama konusunda Anglo-Sakson ile Kıta Avrupa’sı muhafazakar düşünce yapılarının etkili olduğu söylenebilir. Muhafazakarlık bakımından Safa’nın önemi, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Kemalizmin pozitivist boyutuna Anglo-Sakson düşüncesinin akıl-gelenek uyumunu taşımaya çalışmasıdır.

Gelenekçi muhafazakarlardan Baltacıoğlu kendini, irtica ve muhafazakarlıktan ayırmakta ve gelenekçi (traditionalist) olarak tanımlamaktadır. Medeniyet-kültür ayırımına bağlı kalan Baltacıoğlu kültürün yapılabilecek değil, yaşanacak bir hikmet olduğunu belirtir. Ona göre kültürün maddesi gelenektir. Gelenek, bütün zamanlarda canlı kalan örflerdir. Türk modernleşmesi, gelenek yoluyla öz dinamiklerini açığa çıkaracak ve modern toplum oluşacaktır. Ona göre Kemalizm, özü bakımından an’anedir. Kemalist ulusal gelenek, modernitenin evrensel kurumlarını oluşturan kapitalizm ve ulus-devlet ile onun modern siyasal örgütlenme biçimlerine kendi toplumsal yapısında mevcut olan kendine özgü tarihî içeriklerini vererek modernleşmesini gerçekleştirecektir²⁵. Modernleşmenin çok merkezli bir süreç olduğunu vurgulayan Baltacıoğlu, toplumların farklı modernleşme biçimlerini yaşayabileceklerini de ifade etmektedir.

²¹ Ögün, “*Türk Muhafazakarlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa’nın Muhafazakar Yanılgısı*”, s.164-167, s.175-176, s.198-199.

²² Safa, *20. Asır Avrupa ve Biz*, s.213-215.

²³ Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, s.90-93.

²⁴ Akkaş, a.g.t., s.115-117.

²⁵ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul 1998,s.74; İrem, a.g.m., ss.63-64.

Çağdaşları gibi medeniyet-kültür ayırımına bağlı kalan Ağaoğlu, Kemalist projenin gerçekleştirilmesi çerçevesinde Batı'nın kurumlarını değil, kurumsal yapıların özünü almak gerektiği üzerinde durmaktadır. Medeniyet Batı'da sadakat, doğruluk, zayıfa yardım, vatandaşa karşı muhabbet, fedakârlık, hakka ve hakikate hürmet, vazifeye riayet, yüksek bir ahlâk ve fen ilimlerine saygı ile gelişmiştir. Bu değerler örnek alınmazsa yenilikler cansız ve ruhsuz kalır. Manevi açıdan Cumhuriyetin ideolojisini kurmaya çalışan Ağaoğlu, milleti bireylerden oluşan bir varlık değil, onları temsil eden bilinçli entelektüel bir zümre olarak tanımlamaktadır. Kültürün taşıyıcısı olan aydın, bireylerin de sorumluluğunu üstlenmelidir. Çünkü aydın, milleti temsil etmektedir.

Birey-devlet ilişkisini organizmanın parçaları arasındaki uyumu olarak gören Ağaoğlu, bireye tekniği geliştirme, sermayeyi artırma ve toplumsal hayatta değişmeye neden olma gibi bir takım özgürlük alanı tanımakta devlete ise, toplumsal düzen ve istikrarı sağlama rolü vermektedir. Ağaoğlu'na göre devlet, birey ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, sorumluluklarını somutlaştıran, birey-toplum arasındaki aidiyet hissini güçlendiren bir kurumdur. Devlet tarafından sınırları belirlenen alanda hem bireysel ve ulusal menfaat gerçekleştirebilir, hem de özgür ve müteşebbis bir ruh yaratılabilir. Ağaoğlu'nun hem devletçi, hem de şahsiyetçi özelliği, döneminin siyasî partileri olan Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında kalmasındandır. Ağaoğlu, özgürlük ve eşitlik gibi değerleri Türk toplumuna özgü geliştirdiği şahsiyet kavramı ile yeniden okuyarak, hem liberalizmin rasyonel temelli bireyci özelliğine ahlâki bir nitelik kazandırmakta, hem de Batı'nın liberal değerlerinin karşılıklarını yeniden üreterek Kemalist projenin alternatif meşruiyetini sağlamaya çalışmaktadır²⁶. Kısaca gelenekçi muhafazakarların liberal kanadını temsil eden Ağaoğlu, Batı'daki liberalist düşünce geleneğinden farklı olarak bireyi, toplumu ve devlet ilişkilerini şahsiyetçilik kavramı ile açıklamıştır. Muhafazakar ve liberal Ağaoğlu'nun düşünceleri, iktidarın ortaya koyduğu düşünce etrafında hareket ederken, aynı zamanda iktidar içinde oluşan muhalefete de kaynaklık ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak; Rönesans, reform ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal değişimi ve bu değişimin tarihî süreçteki evrelerini tanımlayan modernleşme sürecini yaşamayan Osmanlı toplumunun, doğal olarak modernleşmesi de geç başlamıştır. Tanzimat'la birlikte geleneksel ve modern kurumların bir arada yürütülmesini ve zamanla modernleşmenin yerleşeceğine olan Türk modernite inancı, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cumhuriyetin erken döneminde ise Kemalizm iki farklı ana kaynağa sahip

²⁶ Simten Coşar, "Ahmet Ağaoğlu:Türk Liberalizminin Açmazlarına Bir Giriş", Toplum ve Bilim, Sayı.74, (Güz-1997), s.159-166.

olmuştur. İki Kemalizmi, Aydınlanma düşüncesi üzerinden tercüme eden, toplumu dönüştürmeyi amaçlayan ve düşüncelerini *Kadro* dergisinde ifade eden pozitivist kaynaktır²⁷. İkincisi ise liberal, romantik, paternalist, dini, hem geleneksel değerlerin savunmasını, hem de Batı'nın teknolojik gelişmesinin alınmasına yönelik değişimi isteyen ve düşünceleri *Dergah*, *Türk Düşüncesi*, *Kültür Haftası* gibi dergilerde temsil edilen gelenekçi-liberal muhafazakar kaynak olup²⁸ bunlar, Türk inkılâbına farklı bir anlam kazandırmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu dergilerde ortaya konulan fikirlerin, Anglo-Sakson muhafazakar düşünce ile Kıta Avrupası muhafazakar düşünce geleneğinin tesiri altında ifade edildiği görülmektedir. Böylece Türk muhafazakarlığının, muhafazakarlığın ortaya çıktığı nedenlerden ziyade, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma isteğine dayandığı söylenebilir.

Türk muhafazakarlığı, dünyadaki durumunu tespit etme konusunda yeterli bir tarih ve sosyo-politik anlayışa sahip olamadığından sorunlarını çözmekte zorlanmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Batı da yaşanan yeni muhafazakar düşüncenin gelişimi çerçevesinde Türkiye'de de muhtelif eğilimleri birleştirmeye yönelik siyasî arayışlar olmuşsa da gerçekte, Batıdaki gelişmelere paralel olarak Türk toplumuna özgü bir muhafazakar düşünce stili gelişmemiştir. Kısaca liberalizmin niteliklerinden faydalanıldığı halde liberal ahlâk gelişmemiş, demokratik değerler savunulurken, çoğulcu toplumsal model benimsenmemiş ve (*işini bilen vatandaş!*) kamu yararı adına devlet ve onu oluşturan kurumları yozlaştırma eğilimi içinde olmuştur.

Cumhuriyetin erken dönem muhafazakarlarının düşünce dünyasını oluşturan medeniyet-kültür ayrımı, günümüzün düşünürlerince aşılmalıdır. Medeniyet-kültür ayrımı açıklamaları, Türk düşünce dünyasının Batılılaşma hedeflerini karmaşıklarıştırmakta ve gündemi, Batı'dan nelerin alınması gerektiği konusunda geçirilen anlamsız tartışmalara bırakmaktadır. Esasen Batının tarihî süreçte yaşadığı değişiklikler ve bugüne ulaşmada sahip olduğu ruh ile Türk toplumunun geçirdiği değişiklik ve bugünkü durumu bütünlük dahilinde okunursa medeniyet-kültür ayrımının da anlamsız olduğu anlaşılacaktır. Atatürk'ün de kültür ile medeniyet kavramlarını aynı anlamda kullanmasının asıl sebebi bu olsa gerektir²⁹. Kültür ve medeniyet kavramları

²⁷Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yayınları No.29, Ankara, 1994, s.88-92.

²⁸İrem, a.g.m., s.54-56.

²⁹Mustafa Turan, "Atatürk, Kültür ve Çağdaşlaşma", Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri, (Bahar 12) 1997, s.22-24. Turan, Cumhuriyetin erken dönem düşünürlerinin yaptıkları kültür-medeniyet ayrımının konjonktürel olduğunu vurgulamaktadır. Atatürk ilke ve inkılapları çerçevesinde çizilen projenin Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumda

esasen birbirini tamamlamakta, medeniyetlerin değişimi de kültürlerin dönüşümü ile mümkün olmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde muhafazakarların medeniyet-kültür ayrımını sürekli vurgulamaları pozitivist düşüncenin, Kemalist projeyi Aydınlanmanın kendisi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Muhafazakar düşünce, ortaya çıkış ve gelişmesi bakımından birey temelli olup, birey üzerinden devlet kurgulanmaktadır. Topluma ve kurumlara yönelik değişimler, birey üzerinden değerlendirilmektedir. Organik toplum düşüncesinden beslenen Türk muhafazakarlığı, Comteçu ve Durkheimcı geçmişle hesaplaşmalıdır. Türk düşüncesi, erken Cumhuriyet döneminde geliştirmeye çalıştığı muhafazakar geleneğine yeniden kavuşmalı ve yeni birey ve toplumsal tanımını gerçekleştirmelidir. Türk muhafazakarlığı, kendisini yabancılaştıran tek tip okumayı terk etmelidir. Türk muhafazakar düşüncesi geçmişinde bulunan zenginliği yeniden ortaya çıkarmalı, Batı ile değil, Batı'nın pozitivismiyle olan sorununu çözmelidir.

KAYNAKÇA

1. Akkaş, Hasan Hüseyin. İngiliz Muhafazakar Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000.
2. Bora, Tanıl. Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık, Birikim Yayınları, İstanbul 1998.
3. Copleston, Frederick. A History of Philosophy: Volume IV, Modern Philosophy Descartes to Leibniz, (Çev: Aziz Yardımlı), İDEA Yayınları, İstanbul 1996.
4. Coşar, Simten. "Ahmet Ağaoğlu: Türk Liberalizminin Açmazlarına Bir Giriş", Toplum ve Bilim, Sayı.74, (Güz-1997.)
5. Çiğdem, Ahmet. "Muhafazakarlık Üzerine", Toplum ve Bilim, Sayı.74, (Güz-1997.)
6. Dionne, E.J. "The Third Way", Commonweal, Vol.129, Nu.7, 1999.
7. Gökalp, Ziya. "İnkılapçılık ve Muhafazakarlık", Makaleler IX, (hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları No.359, Ziya Gökalp Serisi:15, Ankara, 1980.
8. Güler, İlhami. "Gericiliğin Gerçek ve Enstrümental Tabiatı Üzerine", Doğu Batı, Yıl.1, Sayı.3, (Mayıs-Haziran-Temmuz-1998.)
9. Güvenç, Bozkurt. Türk Kimliği, Kültür Bakanlığı Yayınları No.1549, Ankara 1993.
10. İrem, C. Nazım. "Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakarlığının Kökenleri", Toplum ve Bilim, Sayı.74, (Güz-1997.)
11. Kuran,ERCÜMENT. Türk Çağdaşlaşması, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
12. Öğün, "Türkiye'de Birey Kültü", Politik Kültür Yazıları, Asa Kitabevi, Bursa 1997.
13. Öğün, Süleyman Seyfi. "Türk Muhafazakarlığının Açık İklimleri Üzerine", Doğu-Batı, Sayı.3, (Temmuz-1998.)
14. Öğün, Süleyman Seyfi. "Türk Muhafazakarlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa'nın Muhafazakar Yanılgısı", Politik Kültür Yazıları, Asa Kitabevi, Bursa 1997.

gerçekleşmesiyle birlikte, medeniyet-kültür ayrımının gereksiz olduğu kanaati hakim olmuştur.

15. Ögün, Süleyman Seyfi. “Türkiye’de Kadimlik - Ceditlik Tartışmasının Hal-i Pür Melali”, Politik Kültür Yazıları, Asa Kitabevi, Bursa 1997.
16. Safa, Peyami. 20. Asır Avrupa ve Biz, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.
17. Safa, Peyami. Türk İnkılabına Bakışlar, Ötüken Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1997.
18. Turan, Mustafa. “Atatürk, Kültür ve Çağdaşlaşma”, Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri, Sayı.12 (Bahar 1997.)
19. Viereck, Peter. Conservatism From John Adams to Churchill, Van Nostrand Reinhold Comp., Princeton 1956.
20. Zürcher, Erik Jan. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998.